

گردشگری سلامت و توسعه پایدار

چکیده

گردشگری سلامت به عنوان پیونددهنده توسعه اقتصادی، اجتماعی و فناوری، نقش کلیدی در تحقق اهداف توسعه پایدار بر عهده دارد. این صنعت به دلیل ماهیت بین‌المللی و چندبُعدی خود، مستلزم رعایت استانداردهای حقوقی، فنی و اخلاقی، سیاست‌گذاری جامع و بهره‌گیری از فناوری‌های نوین است. توسعه گردشگری سلامت می‌تواند منجر به ارتقای عدالت سلامت و حق بر توسعه شهروندان شود. در کشورهای در حال توسعه مانند ایران، با وجود پتانسیل‌های فراوان، چالش‌هایی همچون ضعف چارچوب حقوقی، مدیریت بحران‌های جهانی (مانند کووید-۱۹)، کمبود زیرساخت‌های فناورانه، و سیاست‌گذاری ناکارآمد وجود دارد که مانع تحقق پتانسیل کامل این بخش می‌شود. این مقاله با مرور پژوهش‌ها و اسناد بین‌المللی و بررسی سیاست‌های اجرایی موفق در کشورهای پیشرو و تطبیق آن با وضعیت ایران، به تحلیل راهبردی پیوند گردشگری، سلامت و توسعه پایدار می‌پردازد. ارائه الگوی پیشنهادی بهره‌گیری از فناوری‌های نوین همچون پلتفرم‌های آنلاین هماهنگ با استانداردهای بین‌المللی ISO ۲۲۵۲۵، تأکید بر حقوق بیماران و ترویج مدل‌های حمایتی، به عنوان مسیرهای اساسی برای ارتقا و پایداری این صنعت معرفی شده است. در نهایت راهکارهایی عملی و علمی برای گذار به توسعه پایدار در بازار گردشگری سلامت ایران و کشورهای منطقه پیشنهاد گردیده است.

کلیدواژگان:

گردشگری سلامت، توسعه پایدار، حقوق بشر، سیاست‌گذاری، فناوری‌های نوین، مدیریت بحران، استاندارد بین‌المللی.

۱. مقدمه

گردشگری سلامت ترکیبی از دو حوزه اساسی - بهداشت و گردشگری - است که در دهه‌های اخیر با رشد سریع در سطوح ملی و جهانی، به یکی از پرسودترین و در عین حال چالش‌برانگیزترین شاخه‌های صنعت گردشگری بدل شده است (Vequist IV et al., ۲۰۲۲). گردشگری سلامت تنها شامل سفر برای درمان پزشکی نیست، بلکه فعالیت‌های رفاهی، پیشگیرانه و توان‌بخشی را نیز پوشش می‌دهد (Xu et al., ۲۰۲۳).

در عصر جهانی‌شدن، کشورها به دنبال افزایش سهم خود در این بازار و بهره‌گیری از آثار اقتصادی و اجتماعی مثبت آن هستند. تحقق توسعه پایدار، نیازمند توجه به ابعاد حقوقی، اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی این صنعت است (Labonté et al.,

(Lubowiecki-Vikuk & Machnik, ۲۰۲۰; ۲۰۱۸). لازمه ارتقای جایگاه ایران و کشورهای مشابه در این صنعت پویا، شناخت موانع و ظرفیت‌ها، و تدوین سیاست‌های نوآورانه و فناوریانه است.

هدف اصلی این مقاله ارائه مدلی جامع جهت توسعه پایدار گردشگری سلامت با تأکید بر نوآوری فناوریانه، ابعاد حقوقی و سیاستگذاری است. سؤال‌های کلیدی عبارت‌اند از:

- گردشگری سلامت چگونه می‌تواند ابزاری برای تحقق توسعه پایدار باشد؟
- وضعیت ایران و کشورهای پیشرو در این حوزه چیست؟
- چه الزامات حقوقی، فنی و سیاستی باید رعایت شود؟
- چه نقش و ظرفیتی برای فناوری‌های نوین و هوش مصنوعی وجود دارد؟
- چه الگوها و راهکارهای اجرایی می‌توان پیشنهاد داد؟

۲. ادبیات و پیشینه پژوهش

۲.۱. مفاهیم بنیادین گردشگری سلامت و توسعه پایدار

گردشگری سلامت یکی از پویاترین شاخه‌های صنعت گردشگری بین‌الملل به شمار می‌رود که پیوند مستقیمی با اقتصاد و ساختار اجتماعی-فرهنگی هر کشور پیدا کرده است (Xu et al., ۲۰۲۳). سازمان جهانی گردشگری (UNWTO) گردشگری را به‌عنوان مجموعه فعالیت‌های افرادی تعریف می‌کند که به مکان‌هایی خارج از محیط معمولی خود برای مدت کمتر از یک سال با اهدافی غیر از فعالیت‌های شغلی با درآمد در محل مورد بازدید سفر می‌کنند (Maghami & Dorudgar, ۲۰۱۸). این تعریف، حوزه‌های گوناگونی چون گردشگری پزشکی، تندرستی، زیبایی، درمان‌های نوین و سنتی و حتی گردشگری رفاهی و توان‌بخشی را نیز دربرمی‌گیرد (Illario et al., ۲۰۱۹).

اصل اساسی توسعه پایدار در این حوزه، حفظ توازن میان نیازهای امروزی انسان در حوزه سلامت و گردشگری با آینده‌نگری برای نسل‌های بعدی و توجه به عدالت در سلامت است (Labonté et al., ۲۰۱۸). بر اساس گزارش Xu و همکاران (۲۰۲۳)، صنعت گردشگری به‌طور مستقیم و غیرمستقیم برای بیش از ۲۰۰ میلیون نفر اشتغال ایجاد کرده و بیش از ۸ درصد اشتغال جهانی را تأمین می‌کند؛ همچنین بخش مهمی از منابع ارزی برای بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه از این راه به‌دست می‌آید. در میان انواع گردشگری، گردشگری سلامت به‌دلیل ضرورت‌های تخصصی و معیارهای اخلاقی، به استانداردسازی خدمات، مدیریت حرفه‌ای و حمایت‌های قانونی بیشتری نیاز دارد.

مرور نظام‌مند پژوهش‌ها نشان می‌دهد پویایی و تحول گردشگری سلامت در دهه اخیر متأثر از روندهای جهانی همچون جذب سرمایه‌گذاری خارجی، رشد استارت‌آپ‌های سلامت‌محور، و ورود نهادهای بیمه‌ای بین‌المللی بوده است (Mahyari et al., ۲۰۲۴). کشورهای موفق در این حوزه، علاوه بر توسعه زیرساخت، بر ارتقاء آموزش، اعتباربخشی بین‌المللی و حفظ پایداری زیست‌محیطی تأکید ویژه دارند (رمضانی قوام آبادی و شفیق‌فرد، ۱۳۹۵؛ سریع‌القلم، n.d).

۲.۲. وضعیت کشورهای پیشرو و مطالعه موردی ایران

در زمینه گردشگری سلامت، کشورهایی چون هند، تایلند، ترکیه و سنگاپور، با سرمایه‌گذاری بر تسهیلات پزشکی پیشرفته، نیروی انسانی متخصص و تطبیق با استانداردهای جهانی، به قطب‌های بین‌المللی تبدیل شده‌اند (Figueiredo et al., ۲۰۲۴). آن‌ها با حمایت‌های دولتی، تسهیل اعطای ویزا، شفافیت هزینه‌ها، تبلیغات جهانی و راه‌اندازی پلتفرم‌های آنلاین رزرو و ارتباط بیمار-پزشک جایگاه خود را تثبیت کرده‌اند (Vequist IV et al., ۲۰۲۲). در مورد ایران، هر چند پتانسیل بالقوه در تخصص‌های پزشکی، هزینه پایین‌تر درمان و جاذبه‌های فرهنگی و طبیعی وجود دارد، اما چالش‌هایی مانند فقدان استانداردسازی خدمات، پراکندگی اطلاعات، ضعف پلتفرم‌های آنلاین و نبود سازوکار حقوقی محافظت از توریست سلامت، همچنان محسوس است (Jhmi et al., ۲۰۲۰).

طبق پژوهش‌های Khosravizadeh و همکاران (۲۰۲۰)، در ایران استقبال چشمگیری به ویژه در خدمات ارتوپدی، قلب و عروق، جراحی پلاستیک و نازایی از سوی بیماران خارجی رخ داده اما برای دستیابی به جایگاه پایدار در منطقه، نیاز به توسعه ساختارهای فناورانه، قانونی و مدیریتی روزآمد وجود دارد. سیاست‌گذاری‌های جدید و تدوین برنامه راهبردی در قالب اسناد ملی همانند «کتاب راهبرد توسعه گردشگری پایدار در ایران» از امیر نصرت حبیبی نیز بر اهمیت این موضوع تأکید داشته است.

مطالعات تجربی نشان می‌دهد که کیفیت خدمات درمانی، سهولت دسترسی به اطلاعات، سطح تخصصی تیم پزشکی، سرعت پاسخ‌گویی، و همچنین بعد مالی از جمله دلایل مهم انتخاب مقصد توسط توریست‌های سلامت است (Figueiredo et al., ۲۰۲۳; Xu et al., ۲۰۲۴). قابلیت ایران در جذب گردشگران سلامت منطقه‌ای (به‌خصوص از کشورهای همسایه) برای آینده بازار گردشگری سلامت ایران نقشی تعیین‌کننده دارد، اما توسعه پایدار در گرو رفع چالش‌های یادشده است.

۲.۳. مرور پژوهش‌های حقوقی، مدیریتی، فناوری و محیط زیست

ابعاد حقوقی گردشگری سلامت توسط پژوهشگران ایرانی و خارجی به‌دقت واکاوی شده است. از منظر حقوق بین‌الملل، هنوز استاندارد یا کنوانسیون خاص و الزام‌آوری درباره حقوق توریست وجود ندارد اما اصول کلی حقوق بشر مانند اصل عدم تبعیض، آزادی تردد و حق سلامت، بنیان‌های اصلی مقررات غیرالزام‌آور امروز گردشگری را شکل می‌دهند (Maghami & Dorudgar, ۲۰۱۸).

(Pirillo & Amenta, ۲۰۱۸). اسناد بین‌المللی همچون «منشور جهانی اخلاق گردشگری» سازمان جهانی گردشگری (UNWTO Global Code of Ethics for Tourism) کشورها را به تهیه قوانین داخلی مناسب، دسترسی همه‌جانبه به خدمات (اطلاعات، درمان، ارتباطات، سلامت) و حمایت حقوقی کافی از توریست‌ها فرا می‌خواند (Maghami & Dorudgar, ۲۰۱۸).

از منظر مدیریتی، تأمین تعامل مناسب میان مراکز درمانی، دولت، آژانس‌ها و متقاضیان سلامت مستلزم برنامه‌ریزی جامع، استفاده از فناوری‌های نو و استانداردسازی بین‌المللی (ISO ۲۲۵۲۵:۲۰۲۰ و JCI) است (Vequist IV et al., ۲۰۲۲; ISO, ۲۰۲۰). مدل «مثلث مدیریت گردشگری» سه رکن اصلی (مقصد، جامعه محلی، گردشگر) را در ارتباط با محرک‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیط زیستی معرفی می‌کند (Xu et al., ۲۰۲۳).

در زمینه محیط زیست، توجه به آثار پنهان گردشگری سلامت مانند افزایش مصرف منابع، زباله‌های پزشکی، و تغییرات کاربری زمین اهمیت دارد. Xu و همکاران (۲۰۲۳) تأکید می‌کنند انتخاب شاخص‌های مناسب زیست‌محیطی، سیاسی و اجتماعی و تحلیل داده‌ها باید بخشی جدایی‌ناپذیر از راهبرد توسعه پایدار این حوزه باشد.

علاوه بر چالش‌های مدیریتی و حقوقی، تحقیقات جدید نشان می‌دهند شناسایی موانع اجرایی توسعه پایدار گردشگری سلامت به سیاست‌های ناکافی دولتی، چالش‌های اجتماعی-فرهنگی و ناهماهنگی میان ذینفعان نیز بازمی‌گردد (Nikbin, ۲۰۲۴). نتایج شماری از مطالعات کیفی ایران تأیید می‌کند که نبود یکپارچگی ساختاری میان بدنه دولت، بخش خصوصی و دانشگاه‌ها، به‌ویژه در حوزه فناوری‌های نوین و تخصیص منابع، از مهم‌ترین موانع توسعه پایدار این بخش است (Nikbin, ۲۰۲۴). طبق تحلیل‌های فراتحلیلی اخیر، نوآوری فناورانه، بازاریابی دیجیتال، الگوهای نوین برندسازی و بهره‌گیری از هوش مصنوعی در تجربیات موفقیت‌آمیز کشورهای برتر نقش بسزایی داشته‌اند (Mahyari et al., ۲۰۲۴).

۲.۴. نقش فناوری‌های نوین و هوش مصنوعی

ارتباطات دیجیتال و پلتفرم‌های آنلاین، به‌ویژه در دوران پسا کرونا، اهمیت مضاعفی برای جذب و مدیریت گردشگران سلامت یافته‌اند (Figueiredo et al., ۲۰۲۴; Illario et al., ۲۰۱۹). سیاست‌های راهبردی کشورهای موفق شامل یکپارچه‌سازی سامانه‌های دیجیتال برای هماهنگی بین بیماران، پزشکان و مراکز درمانی، افزایش شفافیت هزینه‌ها، پیگیری مراحل درمان، اخذ بازخورد و همچنین بهبود نظارت بر کیفیت خدمات است (Vequist IV et al., ۲۰۲۲). هوش مصنوعی و فناوری‌های تحلیل داده می‌توانند روند مدیریت پرونده‌های سلامت، پیش‌بینی نیازهای درمانی و تسریع فرآیند تصمیم‌گیری پزشکی را تسهیل کنند.

پیوند میان فناوری اطلاعات، استانداردهای سلامت و مدیریت روابط بین‌الملل سلامت، مسیر تازه‌ای را برای جذب گردشگران سلامت با محوریت پایداری هموار می‌کند (Pirillo & Amenta, ۲۰۱۸). کشورهایی که به سرعت راه‌حل‌های فناورانه را با الزامات حقوق بشری و فرهنگی ترکیب کرده‌اند، توانسته‌اند موقعیت برتری در بازار جهانی پیدا کنند.

۳. روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش مبتنی بر رویکرد تحلیل کیفی و کمی اسناد، مقالات و استانداردهای بین‌المللی در حوزه گردشگری سلامت و توسعه پایدار است. به منظور دستیابی به درک چندبعدی و عمیق از عوامل مؤثر بر توسعه پایدار گردشگری سلامت، سه راهبرد مکمل به کار گرفته شد:

۱. مرور نظام‌مند ادبیات: پایگاه‌های داده علمی شامل Web of Science، Scopus و Google Scholar جستجو

شدند و اسناد کلیدی انگلیسی و فارسی با موضوع “Health Tourism”، “Medical Tourism”، “Sustainability” طی سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۴ انتخاب گردید. در این راستا، فراتحلیل مطالعات مروری نظام‌مند و مرور تجربیات کشورهای پیشرو استخراج شد.

۲. مطالعه موردی ایران: وضعیت گردشگری سلامت ایران، نقاط قوت، ضعف‌ها و چالش‌ها با استفاده از داده‌ها و پژوهش‌های میدانی تجزیه و تحلیل شد تا با تکیه بر شواهد بومی، راهکارها و ظرفیت‌های سیاستی پیشنهاد گردد (Jhmi et al., ۲۰۱۸; Maghami & Dorudgar, ۲۰۲۰).

۳. استانداردها و تحلیل سیاستی: اسناد بین‌المللی به ویژه استاندارد ISO ۲۲۵۲۵:۲۰۲۰ و کدهای اخلاقی گردشگری، به عنوان چهارچوب حقوقی و مدیریتی، مبنای بررسی چالش‌های سیاست‌گذاری و فناوری و تدوین مدل اجرایی قرار گرفت. همچنین مطالعاتی پیرامون نقش ارتباطات، فناوری، و هوش مصنوعی در ارتقای این صنعت مدنظر قرار گرفت (Illario, ۲۰۲۳; Pirillo, ۲۰۱۸; Xu et al., ۲۰۱۹).

داده‌ها و یافته‌ها با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوای مضمون و رویکرد تطبیقی مورد بررسی قرار گرفتند. روایی مطالعه با تطابق نتایج با مطالعات مروری ارزیابی و پرسش‌های اصلی پژوهش بر این مبنا دنبال شد.

۴. تجزیه و تحلیل و بحث

۴.۱. ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی گردشگری سلامت

گردشگری سلامت به عنوان یک موتور رشد اقتصادی در بسیاری از کشورهای در حال توسعه مطرح شده است (Figueiredo et al., ۲۰۲۳; Xu et al., ۲۰۲۴). این صنعت نه تنها به افزایش درآمد ارزی، ایجاد اشتغال و رشد تولید ناخالص داخلی (GDP) کمک می‌کند، بلکه به توزیع عادلانه‌تر فرصت‌های اقتصادی به‌ویژه در مناطق کمتر توسعه‌یافته نیز یاری می‌رساند (Figueiredo et al., ۲۰۲۴).

از منظر اجتماعی، تبادل فرهنگی میان بیماران و ارائه‌دهندگان خدمات، ارتقای سرمایه اجتماعی از طریق تعامل جهانی، و رشد آموزش بین‌المللی نیروهای درمانی از دیگر اثرات مثبت این صنعت است (Vequist IV et al., ۲۰۲۲; Xu et al., ۲۰۲۳). برای مثال، مهاجرت دانشجویان پزشکی بین‌المللی، ضمن ارتقاء سطح علمی کشور میزبان، زمینه معرفی پتانسیل‌های مقصد درمانی را نیز فراهم می‌سازد و آنان را به سفیران بالقوه گردشگری سلامت بدل می‌کند (Xu et al., ۲۰۲۳).

با این حال، آثار محیط‌زیستی نامطلوب نیز مطرح است. مصرف گسترده منابع، تولید پسماندهای پزشکی و افزایش فشار بر اقلیم محلی از مخاطرات مهم است که در توسعه پایدار گردشگری سلامت باید به آن‌ها توجه شود (Xu et al., ۲۰۲۳). به‌همین دلیل، گسترش اکوتوریسم و تعریف آن مبتنی بر استانداردهای بین‌المللی شرط موفقیت بلندمدت است.

۴.۲. نقش مدیریت، کیفیت و فناوری‌های نوین

تحلیل مسیر تأثیرگذاری عوامل “قیمت”، “کیفیت”، “امکانات” و “فناوری اطلاعات و ارتباطات” نشان می‌دهد که تمامی این مؤلفه‌ها در ارتقای گردشگری سلامت نقش مستقیم و غیرمستقیم دارند (Xu et al., ۲۰۲۳). مدیریت حرفه‌ای، شفافیت اطلاعات، بهره‌گیری از پلتفرم‌های آنلاین و تسهیل‌کننده ارتباط بیمار و مرکز درمان، عامل کلیدی موفقیت بازارهای بین‌المللی است (Illario et al., ۲۰۲۲; Vequist IV et al., ۲۰۱۹).

بررسی‌ها نشان می‌دهد در کشورهای موفق، تسهیل‌گران (facilitators) مطابق با استانداردهای ISO ۲۲۵۲۵:۲۰۲۰، وظایف کلیدی از جمله جمع‌آوری و تحلیل اطلاعات پیش از سفر و درمان، تضمین تامین نیازهای اختصاصی هر بیمار، شفافیت هزینه‌ها، توضیح حقوق و مسئولیت‌ها، اطمینان از امنیت داده‌های سلامت و هماهنگی خدمات سفر و درمان را بر عهده دارند (ISO, ۲۰۲۰). نمونه‌هایی از اقدامات تسهیلگر به شرح زیر است:

- جمع‌آوری داده‌های شخصی و پزشکی بیمار جهت مشاوره و تطابق خدمات درمانی
- تامین شفاف اطلاعات درباره پزشک، مرکز درمانی، الزام دریافت فرم‌های رضایت‌نامه
- پیش‌بینی خدمات جانبی (اقامت، تغذیه بیماران خاص، ترتیبات همراهی، امور ویزا و سفر)

- آگاه‌سازی درباره خطرات احتمالی درمان، شرایط لغو یا جایگزین شدن پزشک
- صدور صورت‌حساب شفاف و بررسی پوشش هزینه‌ها در صورت بروز عوارض
- اطلاع‌رسانی دقیق درباره حقوق و مسئولیت‌های طرفین و رعایت قوانین مقصد درمان

چنین سازوکاری موجب افزایش اعتماد و رضایت بیماران خارجی و نیز کاهش ریسک‌های حقوقی برای کشور میزبان می‌شود (ISO, Pirillo & Amenta, ۲۰۱۸; ۲۰۲۰).

۴,۳. الزام حقوقی و اخلاقی، سیاست‌گذاری و انتقادات جهانی

اگرچه قوانین الزام‌آور بین‌المللی خاص برای حمایت از گردشگران سلامت هنوز کامل نشده، اما اصول کلان حقوق بشر، حق سلامت، و عدم تبعیض بنیان سازوکارهای داخلی را تشکیل می‌دهد (Pirillo & Amenta, ۲۰۱۸). منشور جهانی اخلاق گردشگری سازمان جهانی گردشگری (UNWTO) بر اصل حمایت از حقوق پایه‌ای بیماران سلامت، آزادی دسترسی، شفافیت و ایمنی تأکید دارد.

مطالعات موردی از ایران نشان می‌دهد که به‌رغم برخورداری از زیرساخت‌های پزشکی مناسب، فقدان چارچوب قانونی بالادستی، چندگانگی نهادهای متولی و اجزای منفصل اجرایی، ضعف سیاست‌گذاری هماهنگ و عدم فرهنگ‌سازی مقصدهای ایمن، مانع توسعه پایدار شده است (Abualhasani, ۲۰۲۱; Jhmi et al., ۲۰۲۰). برای رفع این چالش تدوین قوانین شفاف ملی مبتنی بر استانداردهای بین‌المللی، توانمندسازی نهادهای تسهیلگر، بهره‌مندی از پلتفرم‌های نظارتی و شفافیت مالی پیشنهاد می‌شود (Labonté et al., ۲۰۱۸; Wahed, ۲۰۱۵).

یکی از نقدهای عمده، غلبه نگرش تجاری صرف بر منافع عمومی و آثار طولانی‌مدت اجتماعی و زیست‌محیطی است (Figueiredo et al., ۲۰۲۴; Lubowiecki-Vikuk & Machnik, ۲۰۲۰). پاسخ به بحران‌هایی چون کووید-۱۹ بر اهمیت افزایش تاب‌آوری، تطبیق استانداردهای بهداشت عمومی و رونق فناوری‌های درمان از راه دور تأکید داشته است (Figueiredo et al., ۲۰۲۴).

۴,۴. تجربه و داده‌های کشورهای پیشرو و موارد تطبیقی

ایجاد پلتفرم یکپارچه تعامل بیمار-پزشک-مرکز درمان، تعیین API‌های استاندارد تبادل داده سلامت، شفاف‌سازی سلسله مراتب پاسخگویی حقوقی و بیمه‌ای، استقرار نظام‌های مدیریت کیفیت (مانند JCI, ISO ۲۲۵۲۵)، اخذ گواهی‌های بین‌المللی و تبلیغات هدفمند، محرک‌های کلیدی توسعه بازار در هند، ترکیه و تایلند بوده است (Figueiredo et al., ۲۰۲۴; Vequist IV et al., ۲۰۲۲; Xu et al., ۲۰۲۳).

همچنین تدوین پروتکل‌های بین‌دبخی جهت هماهنگی وزارت بهداشت، وزارت گردشگری، پلیس گذرنامه، اتاق بازرگانی و تشکل‌های پزشکی برای رفع تبلیغات غیرقانونی و پرداخت‌های خارج از شبکه الزام‌آور شده است (Vequist IV et al., ۲۰۲۲). تجربه‌های آموزشی نظیر مهاجرت دانشجویان پزشکی و پرستاری به کشور مقصد علاوه بر انتقال دانایی، نقش شبکه‌سازی و بازاریابی غیرمستقیم را ایفا می‌کند (Xu et al., ۲۰۲۳). در ایران نیز گسترش دوره‌های تخصصی بین‌المللی در دانشگاه‌های علوم پزشکی، فرصت مناسبی جهت تبادل تجربیات و تثبیت جایگاه برتر منطقه‌ای است (Jhmi et al., ۲۰۲۰).

۴.۵. فناوری‌های نوین، هوش مصنوعی و آینده‌نگری

گذار به توسعه پایدار گردشگری سلامت بدون فناوری‌های نوین و هوش مصنوعی امکان‌پذیر نیست (Illario et al., ۲۰۱۹). پلتفرم‌ها و اپلیکیشن‌های آنلاین با قابلیت مشاوره هوشمند، مقایسه کیفیت و هزینه خدمات، مشاهده سوابق و رتبه‌بندی مراکز درمانی و پزشکان بر اساس داده‌های مطمئن و معرفی تجارب و بازخوردهای بیماران، بستر شفافیت و اطمینان را فراهم می‌سازد. هوش مصنوعی، تحلیل داده‌های سلامت، پیش‌بینی روندهای گردشگری و شخصی‌سازی درمان را ممکن می‌سازد. همچنین فناوری بلاکچین می‌تواند تبادل امن و سریع اطلاعات سلامت، پرداخت‌ها و بیمه‌های درمانی بین‌المللی را تسهیل کند. در دوران پساکرونا، استقرار مدل‌های درمان از راه دور، نوبت‌دهی هوشمند، پایش آنلاین ایمنی بیماران خارجی، و آموزش‌های هماهنگ برای مدیریت ریسک‌های مبتنی بر اپیدمی‌ها اهمیتی دوچندان یافته است (Figueiredo et al., ۲۰۲۴; Illario et al., ۲۰۱۹).

۴.۶. مدل پیشنهادی و راهبردهای اجرایی برای ایران

بر اساس یافته‌های پژوهش و تطبیق با استانداردهای جهانی، پیوند دادن پلتفرم‌های دیجیتال سلامت (با امکانات ثبت درخواست، ارائه بازخورد، امکان ارائه سوابق درمان، اعلام هزینه شفاف، مدیریت مالی و بیمه، نظام ارزیابی لحظه‌ای) کلید گذار به بازار رقابتی پایدار است (ISO, ۲۰۲۰; Vequist IV et al., ۲۰۲۲).

لزوم برقراری پروتکل‌های امنیت داده و حریم خصوصی، استقرار مراکز پاسخگویی به شکایات توریست درمانی و تدوین سند استراتژیک کشوری بر اساس مشارکت ذینفعان اصلی (دولت، بخش خصوصی، مراکز درمانی، انجمن‌های تخصصی و بیماران) پیشنهاد می‌شود (Ansporthy & Mamboleo, ۲۰۲۴; Jhmi et al., ۲۰۲۰).

پیشنهاد اجرایی مهم دیگر: ایجاد مرکز نوآوری گردشگری سلامت با همکاری دانشگاه علوم پزشکی، شرکت‌های دانش‌بنیان IT و کارگزاری‌های معتبر بین‌المللی جهت بومی‌سازی راهکارهای فناورانه و رصد مستمر روندهای بازار.

۵. نتیجه‌گیری و توصیه‌های سیاستی

۵.۱. جمع‌بندی یافته‌ها

گردشگری سلامت در دهه‌های اخیر به عنوان یک مسیر راهبردی برای تقویت زیرساخت‌های سلامت، توسعه اقتصادی، ارتقای سرمایه اجتماعی و تعامل فرهنگی کشورها مطرح شده است. مرور ادبیات، تجربیات اثبات‌شده کشورهایی چون هند، تایلند، کره جنوبی و ترکیه، و همچنین تحلیل وضعیت ایران، نشان می‌دهد که موفقیت در این صنعت مستلزم رویکرد جامع در سه سطح اصلی است:

۱. **استانداردسازی خدمات و فرآیندها:** اطمینان از کیفیت، ایمنی، شفافیت و پاسخگویی خدمات درمانی ارائه شده به

گردشگران سلامت؛ پیاده‌سازی استانداردهای ISO ۲۲۵۲۵:۲۰۲۰ و استفاده از مدل‌های اعتباربخشی بین‌المللی همچون JCI نقطه‌ی آغاز تحول است (ISO, ۲۰۲۰).

۲. **نهادینه‌سازی حقوق گردشگران سلامت و اصول توسعه پایدار:** تضمین حقوق بنیادین بیماران و گردشگران مطابق

سندهای حقوقی چون منشور جهانی اخلاق گردشگری (UNWTO) و اسناد حقوق بشری، رعایت اصل عدم تبعیض، شفافیت اطلاعات، حمایت قضایی و قنسولی، و تأمین سلامت و امنیت مالی و جانی آنان، پایه‌ای اساسی دارد (Illario et al., ۲۰۱۸; Maghami & Dorudgar, ۲۰۱۹).

۳. **نوآوری فناوری و سیاست‌گذاری هوشمند:** بهره‌گیری از پلتفرم‌های آنلاین، هوش مصنوعی و فناوری‌های جدید برای

تسهیل ارتباط بین بیمار و مراکز درمانی، شفاف‌سازی فرآیندها، مدیریت داده و ارتقای زنجیره ارزش، از شروط اصلی پایداری و رقابت‌پذیری سیستم است (Xu et al., ۲۰۲۳).

در این میان، توجه کل‌نگر به ملاحظات زیست‌محیطی، اجتماعی و بهداشتی، مدیریت منابع، پاسخگویی به بحران (نظیر کووید-۱۹) و تدوین شاخص‌های اختصاصی گردشگری سلامت برای سنجش پایداری نیز بسیار حیاتی است (Maghami & Dorudgar, ۲۰۱۸).

۵.۲. توصیه‌های اجرایی و سیاستی برای ایران و کشورهای منطقه

الف) تأسیس پلتفرم یکپارچه گردشگری سلامت ملی

پیشنهاد می‌شود یک پلتفرم آنلاین ملی با اتصال مستقیم به مراکز درمانی، شرکت‌های تسهیل‌گر، مؤسسات بیمه‌ای، وزارتخانه‌های اصلی (بهداشت، گردشگری، امور خارجه) و حتی سفارتخانه‌ها توسعه یابد. این پلتفرم باید قابلیت‌های زیر را فراهم سازد:

- امکان رزرو و ثبت درخواست آنلاین و بارگذاری اسناد پزشکی و هویتی؛
- ارائه اطلاعات شفاف درباره پزشکان، خدمات، تعرفه‌ها و استانداردهای درمانی؛

- دریافت بازخورد بیماران و مدیریت شکایات و ریسک‌ها؛
 - اتصال به سامانه بیمه بین‌المللی/همراه و اطلاع‌رسانی دقیق پیرامون حقوق و مسئولیت‌ها (ISO, ۲۰۲۰).
- (ب) تدوین قوانین حمایتی و استانداردسازی حقوق بیماران
- با الهام از موارد مطرح شده در متون حقوق بین‌المللی، باید سند جامع ملی حقوق گردشگران سلامت تهیه و اجرای آن نهادینه گردد (Maghami & Dorudgar, ۲۰۱۸). چند محور پیشنهادی:
- تضمین حق دسترسی به اطلاعات، سلامت و حمایت‌های قضایی و قنسولی؛
 - برخورداری از استانداردهای جهانی خدمات درمانی و پرهیز از تبعیض؛
 - الزام مراکز و شرکت‌ها به ارائه بیمه و تضمین مالی در برابر خطرات احتمالی؛
 - ایجاد نظام پاسخگویی و داوری سریع و مستقل در مواقع اختلاف.
- (ج) توسعه سیاست‌های نوآورانه و زیرساختی
- حمایت ویژه دولت از شرکت‌های دانش‌بنیان حوزه سلامت، استارت‌آپ‌های فناوری پزشکی و خدمات گردشگری؛
 - ایجاد مرکز نوآوری گردشگری سلامت با مأموریت توسعه راهکارهای فناورانه و پیوند آن‌ها با نیازهای واقعی بازار؛
 - تدوین کمپین‌های رسمی بازاریابی بین‌المللی حول کلینیک‌های معتبر و خدمات نوآورانه.
- (د) ارتقاء آموزش و دیپلماسی سلامت
- برگزاری دوره‌های بین‌المللی برای تربیت مدیران و فعالان بازار گردشگری سلامت بر مبنای استانداردهای جهانی
 - گسترش توانمندی دیپلماسی سلامت و همکاری‌های منطقه‌ای (مانند تعریف بسته‌های مشترک درمانی در سطح کشورهای همسایه با ویژگی‌های متمایز رقابتی)
- (ه) تضمین پایداری زیست‌محیطی و اجتماعی
- رعایت سیاست‌های صرفه‌جویی منابع، مدیریت سبز پسماندهای درمانی، و کنترل تراکم توریسم درمانی با مناطق حساس
 - وضع مشوق‌ها برای مراکز درمانی و هتل‌ها که به فناوری زیست‌محیطی و توسعه سبز رو (Figueiredo et al., ۲۰۲۴)

۵.۳. چشم‌انداز آینده و اهمیت هم‌افزایی منطقه‌ای و جهانی

در افق آینده، با پیچیده‌تر شدن نیازهای بیماران، رقابت جهانی شدیدتر و حضور فناوری‌های نوین، تنها کشورهایی موفق خواهند شد که رویکردی فراگیر، استانداردمحور و نوآورانه را اتخاذ کنند (Vequist IV et al., ۲۰۲۲). اهمیت توجه به تبادل تجربه با

کشورهای موفق و مشارکت فعال ایران در نهادها و شبکه‌های بین‌المللی مانند UNWTO، GHTC و WHO از ضرورت‌های راهبردی است.

کشورها باید اقلیم حقوقی و فناوری خود را به گونه‌ای توسعه دهند که همه بیماران و گردشگران سلامت بدون تبعیض و نگرانی وارد فرایندهای درمانی شوند. همچنین حرکت به سوی محوری شدن اکوسیستم استارت‌آپی سلامت، استفاده از داده‌های بزرگ و هوش مصنوعی، و پیاده‌سازی الگوهای نوین بیمه و مالی، افق‌های جدیدی را پیش‌روی بازار سلامت ایران قرار خواهد داد.

شواهد جدید از پژوهش‌های کتاب‌سنجی نشان می‌دهد آینده گردشگری سلامت، بیش از پیش به پیوند فناوری، شخصی‌سازی خدمات درمانی، استفاده از بازاریابی نوین و تعامل سازنده با جامعه مدنی وابسته است (Mahyari et al., ۲۰۲۴); سریع القلم، ۱۳۷۹). افزون بر این، توسعه پایدار این صنعت تنها در صورت بهبود پیوسته چارچوب‌های حقوقی، آموزش نیروهای تخصصی و فراهم‌سازی بستر مشارکت هدفمند جامعه مدنی محقق خواهد شد (رضضانی قوام آبادی و شفیق‌فرد، ۱۳۹۵).

بر اساس تحلیل تجربه کشورهای موفق، تعامل فعال با ساختارهای منطقه‌ای و جهانی و بهره‌گیری از فرصت‌های دیپلماسی سلامت، مسیر دستیابی به مزیت رقابتی پایدار و حرکت به سوی توسعه‌یافتگی را هموار می‌سازد (Nikbin, ۲۰۲۴); سریع القلم، n.d).

- Abualhasani, N. (۲۰۲۱). Legal Features and Aspects of Medical Tourism. *BHL Bioethics and Health Law Journal Abualhasani N. Legal Features and Aspects of Medical Tourism. Bioeth Health Law J*, ۱(۱), ۱-۶. <https://doi.org/۱۰.۲۲۰۳۷/bhl.v۱i۱.۳۸۱۳۱>
- Ansporthy, A., & Mamboleo, A. A. (۲۰۲۴). Developing Sustainable Medical Tourism: A Framework in the Perspective of Developing Countries. In *Journal of Sustainability and Journal of Sustainability and Resilience Resilience* (Vol. ۴, Issue ۲).
- Figueiredo, N., Abrantes, J. L., & Costa, S. (۲۰۲۴). Mapping the Sustainable Development in Health Tourism: A Systematic Literature Review. In *Sustainability (Switzerland)* (Vol. ۱۶, Issue ۵). Multidisciplinary Digital Publishing Institute (MDPI). <https://doi.org/۱۰.۳۳۹۰/su۱۶۰۵۱۹۰۱>
- Illario, M. , et al. (۲۰۱۹). *Health tourism: An opportunity for sustainable development. Translational Medicine @ UniSa*, ۱۹, ۱۰۹-۱۱۵.
- ISO. (۲۰۲۰). *International Organization for Standardization*.
- Jhmi, al, Khosravizadeh, O., Vosoughi, P., Ghanbari, E., Salarvand, S., & Maleki, A. (۲۰۲۰). International Standards for Medical Tourism: A Systematic Review of Iranian Hospitals' Status. In *J Health Man & Info* (Vol. ۷, Issue ۱). <http://jhmi.sums.ac.ir>
- Labonté, R., Crooks, V. A., Valdés, A. C., Runnels, V., & Snyder, J. (۲۰۱۸). Government roles in regulating medical tourism: Evidence from Guatemala. *International Journal for Equity in Health*, ۱۷(۱). <https://doi.org/۱۰.۱۱۸۶/s۱۲۹۳۹-۰۱۸-۰۸۶۶-۱>
- Lubowiecki-Vikuk, A., & Machnik, A. (۲۰۲۰). *Sustainable Medical Tourism: Conceptual Framework* (pp. ۱-۱۵). https://doi.org/۱۰.۱۰۰۷/۹۷۸-۳-۳۱۹-۶۹۶۲۷-۰_۱۱۲-۱

- Maghami, A., & Dorudgar, M. (۲۰۱۸). Tourism and Foreign Tourists Rights under International Law. In *Journal of Tourism Planning and Development* (Vol. ۶, Issue ۲۳). <https://www.un.org>.
- Mahyari, M. E., Abbasi, D., & Pour, V. N. (۲۰۲۴). *Systematic review on the evolution of health tourism: Identifying future trends*. ۱۳. <https://doi.org/10.22080/jtpd.2024.278.5.3924>
- Nikbin, M. (۲۰۲۴). Identifying the Implementation Barriers of Sustainable Tourism Development Policies in Iran Sustainable Development Tourism Barriers Content Analysis MaxQDA Iran. *Iran. Tourism and Leisure Time Journal*, ۹(۱۷), ۱-۱۹. <https://doi.org/10.22133/TLJ.2024.427422.1132>
- Pirillo, R. & A. L. (۲۰۱۸). *Reflections on Health Tourism and Cross-Border Health Care. International Journal of Travel Medicine and Global Health*, ۶, ۸۴-۸۵.
- Vequist IV, D. G., Geva, I., & Poe, A. (۲۰۲۲). International Accreditation Standards and the Benefits to Hospitals Attracting Medical Tourists. *Journal of Healthcare Management Standards*, ۱(۲), ۱-۱۶. <https://doi.org/10.40۱۸/jhms.2021070105>
- Wahed, H. (۲۰۱۵). Ethical and Legal Issues in Medical Tourism. *IIUM Law Journal*, ۲۳(۲). <https://doi.org/10.3۱۴۳۶/iiumlj.v23i2.130>
- Xu, A., Johari, S. A., Khademolomoom, A. H., Khabaz, M. T., Umurzoqovich, R. S., Hosseini, S., & Semiromi, D. T. (۲۰۲۳). Investigation of management of international education considering sustainable medical tourism and entrepreneurship. *Heliyon*, ۹(۱). <https://doi.org/10.10۱۶/j.heliyon.2022.e۱۲۶۹۱>

رمضانی قوام آبادی و شفیق فرد. (۱۳۹۵). *توسعه پایدار و حق بر محیط زیست سالم: چشم انداز نسل های آینده*.

سریع القلم. (n.d.). *ژئوپلیتیک جدید منطقه ای و آینده توسعه یافتگی ایران*.

سریع القلم. (۱۳۷۹). *چشم انداز جامعه مدنی در خاورمیانه، تحلیل موانع فرهنگی*.